

לכבוד ר' דוד פרוש. מאיר הי"ו לפתיחת הבנין החדש של בית החולים שערי צדק בשנת תשל"ט. גדול יהיה כבוד הבית האחרון מן הראשון.

מקורות לתולדות בית החולים „שערי צדק“

דוב הימן

בשנת תשי"ב יצא לאור בירושלים ספרון „שערי צדק“ לתולדות בית החולים ורופאו הראשון הד"ר משה וואלאך, זכרונות מר' אליהו ב"ר גרשון פרוש. גם הבן, המחבר, גם האב היו מראשוני הפקידים של ביה"ח. המתעניין בתולדות ביה"ח ימצא בו ידיעות חשובות שבלעדי הספרון היו הולכות לשלטונו של פורה שר של שכחה. לא באתי כאן להעתיק הרבה ממנו ולטחון קמחא טחינא, בפרט שלהלן אביא חומר מהנדפס באותו זמן של הכנת והקמת המוסד, ואני מביא רק הדרוש לסקירתנו. לא בדקתי את העתונות היומית של אותה תקופה, כמו החבצלת, ולא את פנקסי הפקידים והאמרכלים באמשטרדם הנמצאים עכשיו ביד בן-צבי. בודאי קיים הרבה חומר חשוב מאד, הנוגע לביה"ח בימי הווסדו. בביה"ח עכשיו אין פרוטוכלים של אסיפות הועד הירושלמי של ביה"ח מימי התחלתו. אף על פי כן מצאתי הרבה במה שנדפס באותה תקופה, ועם זה כמה נקודות נשארו עמומות, ועדיין צריכות בירור. יבואו אחרים וישלימו, ויתבוא עליהם ברכת טוב.

שמות בית החולים

אצל ר"א פרוש רשום:

בזמן שבנו את בית החולים היה ידוע בפי יהודי ירושלים בשם בית החולים האמשטרדמי, כי מיסדיו הראשונים היו פקדי ואמרכלי אמשטרדם. אחרי כן היו קוראים אותו בשם בית החולים של וואלאך, אבל השם הרשמי היה מבראשונה שערי צדק והוא שמו עד היום.
(עמ' לב)

אם כן היו לביה"ח שלשה שמות: ביה"ח האמשטרדמי, ביה"ח וואלאך, ושערי צדק.

ביה"ח האמשטרדמי (ההולנדי)

בנוגע לשם הראשון, לכאורה מובן וברור כמו שמביא ר"א פרוש, אבל הדבר לא כל כך פשוט. גכון הוא שהפקידים והאמרכלים באמשטרדם היו בין ראשוני המיסדים אבל לא היו המיסדים הראשונים. הועד העיקרי היה

בפרנקפורט דמיין שבאשכנז, ומשם באה ההשפעה המכרעת. לפיכך היה צריך לכנותו „בית החולים האשכנזי“.

וכאן המקום להעיר שבמדריך לתיירים שפורסם מטעם חברת הנסיעות COOK משנת 1902 נזכר ביה"ח ההולנדי, על שם המדינה שבה נמצאת העיר אמסטרדם, (כך שמעתי מפי פרופ. דוד מאיר הי"ו).

פתרון החידה מצאתי בכתבי דוד ילין, ח"א, ירושלים של תמול, מכתבים מירושלים שפורסמו ב„המליץ“ שבפטרבורג בשנות תרנ"ו—תרס"ד. תחת התאריך כ"ט באלול תרנ"ט, בין ענינים אחרים הוא כותב:

על מין הסחורות האלה לא צריך לחשוב כנראה את מעשה העץ המוכנים הדרושים ל„בית החולים האשכנזי“ שבעירינו (הוא בית החולים שערי צדק) * * *

ובשלוח אחינו חברי ועד ביה"ח האשכנזי מעשי עץ מחו"ל, אין על בית החולים „ביקור חולים“ הנקרא באשכנזית בשם „יידישעס דויטשעס ביקור חולים האספיטאל“ לשאת פרי מעלליהם, במצוא להם אנשים מקום ב„ערבוב השמות“ להניא לב אחדים ממנדביו מעליו. שגי מוסדות החסד מוסדות נפרדים לגמרי הם, ואין ביניהם אלא קרבת השמות בלבד. (עמ' 348—347)

מזה אנו רואים שהיתה תקופה שבה נודע ביה"ח שערי צדק בשם „בית החולים האשכנזי“, ושעל ידי זה טעו בחו"ל ולא הבחינו בין ביה"ח ביקור חולים של האשכנזים, הנודע בשם „יידישעס דויטשעס ביקור חולים האספיטאל“ וביה"ח שערי צדק שבאמת הוכן ותוקם בעיקר על ידי יהודים מ„דויטשלנד“. כדי להמנע מן הטעות הזו (וההטעיה, שבודאי השתמש מי שהוא באי-הבנה זו כדי להרבות תורמים לביקור חולים, ועל ידי זה נגרם הפסד לשערי צדק) בחרו להם את השם ביה"ח האמסטרדמי שבהולנד.

מענין לענין באותו ענין כאן מקום להביא זכרון פולקלורי, שמסתמא ישכח אם לא ירשם בדפוס. שמעתי מהישיש החסיד היקר ר' אלכסנדר אורי הי"ו שמנהלי ביה"ח שערי צדק היו משלמים לבעלי מלאכה את שכרם בכל שבועיים בדיוק, אבל היו קמצנים. בניגוד לזה, הכוללים (שהיו בזמנם רוב נותני המלאכה והמעסיקים, ועל ידי זה הגורם היותר חשוב בכלכלת היישוב הישן) היו משלמים שכר יותר גבוה, אבל על ידי שטרות מאוחרים, שהפועלים היו מוכרים בנכיון של כמה אחוזים כדי לקבל את כספם לאלתר. נפוץ היה ביניהם שהשם אמסטרדם הוא ראשי תיבות: אין מ'שלמים ש'כר ט'ירחא ר'ק ד'בר מ'זעט.

ביה"ח וואלאך

כבר נכתב הרבה על הרופא הראשון והראשי המפורסם ד"ר משה וואלאך זצ"ל, ואין כאן המקום להאריך. על שמו גשאר השם הפופולרי והעממי של

ביה"ח עד היום. כמעט בכל פעם שאני נכנס למוניט ומבקש מהנהג להביאני לשערי צדק הוא מתקשר עם מרכז המוטורולה שלו ואומר „וואלאך“.

השם שערי צדק והשכונה שערי צדק שעל שמה נקרא בית החולים

השם „שערי צדק“ שהוא עכשיו שמו הרשמי של ביה"ח בא לו בעקיפין ובמאחר, שכנראה לא ניתן לו עד שנת תרס"ב לערך. אני, לכל הפחות, לא מצאתי כינוי זה לביה"ח עד אותה שנה. מכיון שכל עיקרו של מקור השם אינו ידוע לרבים אייחד את הדיבור על כך, ואאריך קצת ברשותכם.

השם מופיע לפי ידיעתי בפעם הראשונה בקובץ „ירושלים“ שנה שלישית, עורכו ר' אברהם משה לונץ, בשנת תרמ"ט בירושלים. תחת הכותרת „שערי צדק“:

הר"ר יוסף ריבלין (סופר ועד כל הכוללים) אשר מרבית החברות לבנין בתים על ידו מוסדו, ולו חלק גדול כהרחבת ישוב עי"ק מחוץ לחומתה, יסד בימים האחרונים את החברה הזאת, וכבר התחילו לבנות אחד עשר בתים (מול בתי מחנה יהודה), ובמשך שנים או שלש יגמרו כל ארבעים בתים אשר לה. (עמ' 204—205)

מהודעה זו בולטות שתי נקודות: (א) שהתחילו בתרמ"ט לבנות אחד עשר בתים של שכונה, שכינו אותה „שערי צדק“, ושבמשך שנתיים שלוש קיוו לגמור את כל ארבעים הבתים, ולהלן נראה מה קצב הבנייה. (ב) המקום הוא מול בתי מחנה יהודה. המלה מול היא עמומה מאד בנוגע למקום המדויק של בתי „שערי צדק“, וכן נראה עוד שתיאור מקומה אינו מאפשר לציין את השטח בבהירות.

בספר „ירושלים החדשה“ של אהרן פירסט, שנדפס בירושלים תש"ו, מעיר:

בשנת תרמ"ה יסדה החברה להרחבת הישוב, בראשותו של יוסף ריבלין על יד „מחנה יהודה“ העיקרית את השכונה: „שערי צדק“ (תהלים קי"ח, י"ט), אבל בשל ריחוק המקום גם היא התפשטה רק לאט-לאט. על שמה נקרא בשנים מאוחרות (תרס"ב) בית החולים הגדול לד"ר ואלאך שממולה, אולם השם ידוע מדי. (עמ' 83)

וכאן שתי ידיעות חדשות: שבשנת תרמ"ח היתה ייסודה של החברה למען בנין השכונות החדשות מחנה יהודה והמערביות לה בכללן שכונת שערי צדק, ושנית כאן נזכר בפירוש שביה"ח נקרא „שערי צדק“ בשנים מאוחרות על שם השכונה הקטנה הזו שכמעט אבד זכרה ונשכחה מציאותה. יצחק שפירא בספרו „ירושלים מחוץ לחומה, הנדפס בירושלים תש"ח, מוסיף כמה פרטים בנוגע לשכונת שערי צדק. נראה שבשנת הקמת השכונה

דהיינו בתרמ"ט היתה זו השכונה היותר מערבית שמחוץ לחומה, ועל כן קראו לה שערי צדק (דהיינו שער לעיר הצדק = ירושלים, עיין שיר השירים זוטא פ"א—א).

אבו־בסל

עד היום מזכירים את השם „אבו בסל" לשורת בתים והשכונה שמצפון להם, הנמצאות בצד הצפוני של רחוב יפו מול ביה"ח. מסתבר ששטח אבו־בסל אינו מסוים ומוגדר בבירור, וכלל את השלישיה הנזכרת להלן אצל שפירא. ומה שכתב שאבו בסל היה המייסד לא נהיר, שהלא ועד הכללי היה הגוף הקונה והאחראי.

על יד „מחנה יהודה" נמצאת השכונה הקטנה „שערי צדק". הוקמה בשנת תרמ"ט. סמוכות לה שתי השכונות: „אוהל שלמה" ו„שערי ירושלים" (נוסדו בשנת תרנ"ד). רווחת דעה, ששם „שערי ירושלים" ניתן לאחרונה על שום שבשעת הקמתה היתה היא השכונה הראשונה במבוא העיר ממערבה. אולם לשמות הפיוטיים האלה נוסף שם כולל והוא: „אבו בסל" — על שם מייסדן, הנקרא בפי ההמון: אבו בסל, היה סוחר ירקות, וביחוד — בצל (בערבית „בסל"); (שמו העברי היה ר' יצחק ליפקין ז"ל).

מיושבת השלישיה האמורה עפ"י רוב ע"י עדות המזרח. „שערי ירושלים" ו„אוהל שלמה" מהווה כל אחת חצר גדולה מוסבה בתים בני קומה אחת. אך „שערי צדק" בנויה בסגנון העיר העתיקה, ובה אתה מוצא סבך של סמטאות צרות. בה נמצא בית כנסת אחד בשם „זכור לאברהם". על יד „שערי ירושלים" קיים „בית מושב הזקנים והזקנות לעדת הספרדים", וממולו מתנוסס לתפארת בית החולים הגדול „שערי צדק", שנוסד בתרנ"א. (עמ' 98—97)

את בית הכנסת „זכור לאברהם" לא יכולתי לזהות, וגם המלים המעורפלות „מול" ו„על יד" מופיעות עוד פעם. אי־דיוק בתאריך יסוד ביה"ח בתרנ"א גם כן צריך תיקון.

ד"ר וילנאי בספרו „ירושלים בירת ישראל העיר החדשה", מהדורה שלישית, ירושלים תשכ"ט, חוזר על רוב דבריו של שפירא:

שערי־צדק

שכונה בצד רחוב יפו. בהיוסדה היתה המערבית ביותר בירושלים במבואותיה, ולפיכך קראו בשם זה, על יסוד דברי משורר תהלים: „פתחו לי שערי צדק אבוא בם אודה יי־ה". עיר הצדק הוא אחד מכינויה של ירושלים * * *

השכונה היתה ידועה בראשיתה בשמה הערבי: אבו־בצל (קרי: בסל) — בעל הבצלים. זה היה כינויו של מייסדה, יצחק ליפקין, שהתעשר בעיקר ממסחר בצלים. (עמ' 243)

גם אצל וילנאי אין להבין איך אבו-בסל היה המייסד בניגוד לכל הידוע ממעשי הועד הכללי כפי שנרשמו בספר „מוסד היסוד“. ועוד לא נתברר אצלי איך השתזר שמו של אבו-בסל כל כך בכינויה של שלישיית השכונות.

כבר הבאתי למעלה מ„ירושלים“ ללונץ שבשנת תרמ"ט התחילו לבנות את אחד עשרה הבתים הראשונים של שכונת שערי צדק, והתכנית היתה להקים ארבעים בתים במשך שנתיים שלוש. הנה בלוח ארץ ישראל לשנת תרנ"ת, בעריכת רא"מ לונץ, שיצא לאור בשלהי תרנ"ז ישנה רשימה קצרה:

שערי צדק נוסדה מחברת מסחר בשנת תרמ"ט, בה ביהכ"ג לספרדים. מספר בתיה 31.

קצב הבנייה

איטיות הבנייה גמשה כך, ובידיעה מאוחרת נמסר שהגיע המספר הסופי של הבתים לשלשים וחמשה (עיין להלן הקטע מ„ספר הישוב“).

בניגוד לזה כותב גליס בספרו „שכונות ירושלים“ הגדפס בתשכ"ב, שבתיה הגיעו למספר ארבעים ושנים ושניתוספו שורות בתים לשכונה.

בסמוך ל„מחנה יהודה“ נבנתה בשנת תרמ"ט שכונת „שערי צדק“. בהוסדה היתה זו השכונה המערבית ביותר בירושלים * * * כי „עיר הצדק היא אחד מכנויי ירושלים. פסוק זה מופיע גם בראש גליון היסוד של השכונה, בתוספת הפסוק „הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך“ מפסוקים אלה שאבו כנראה המיסדים עוז ואומץ לעמוד בכל המכשולים והתקלות, ולהתגבר עליהם מתוך אמונה עזה שהם ממלאים חובה קדושה ושליחות מן השמים בבנין ירושלים.

המתעסקים בבניה ובפעולות החברה, היו רבי פנחס המבורגר, רבי דוד פיינשטיין, רבי יוסף ריבלין, רבי יוסף מיוחס, רבי דוד עמוס, רבי שמואל ברוך כהנא, רבי חיים מיכל מיכלין ורבי יוסף רזנטאל. המטפל העיקרי בקניית הקרקעות היה רבי משה מאלצ'ער קאנטרוביץ, על ידו עזר רבי אלטר ברנבלום ורבי מרדכי שולמאן.

תוך שנתיים נבנו בשכונה ארבעים ושנים בתי דירה, במשך הזמן גוספו שורות בתים נוספות לשכונה. (עמ' קיא)

רוב הידיעות מקורן בספר „מוסד היסוד“ שנביא להלן.

ספר הישוב

החוקר הירושלמי המסכן והיקר ר' פנחס גראייבסקי ז"ל הוציא לאור את „ספר הישוב“ בשנת תרצ"ט, לחג יובל השמונים לבנין הישוב העברי מחוץ לחומת העיר. הוא מספר אודות השכונות בסדר כרונולוגי. תחת הכותרת:

„שערי צדק“ — תרמ"ט

השכונה הזאת „שערי צדק“, בת 35 דירות, נוסדה בשנת תרמ"ט על

ידי ר' יוסף ריבלין, ר' פנחס המבורגר, ר' דוד פיינשטיין, ר' יוסף מיוחס ומר סיטון.

הרא"מ לונץ, בדברו על השכונה הזאת, בספרו "ירושלם" שנה שלישית תרמ"ט, אומר: "הר"ר יוסף ריבלין אשר מרבית החברות לבנין בתים על ידו נוסדו ולו חלק גדול בהרחבת ישוב עיר הקדושה מחוץ לחומתה, יסד בימים האחרונים את החברה הזאת וכבר התחילו לבנות אחד עשר בתים מול בתי מחנה יהודא ובמשך שנים או שלש שנים יגמרו כל ארבעים בתים".

מול השכונה הזאת: בנין בית החולים הגדול, "שערי צדק". המגרש הראשון של בית החולים הזה בערך 30.000 אמות נקנה בשנת תרנ"ד מאת הבנק של פרוטיגר ע"י ר' משה יצחק גולדשמיט וחבריו. והמגרש השני נקנה על ידי ר' ישראל מרדכי טנינבוים הי"ו. לפי שעה הוא מוקף גדר ושמור לבנין.

סמוך לבית החולים הזה: "בית משותף" המגרש, בערך 4000 אמות מרובעות, נקנה ע"י ר' משה לוי, לפני המלחמה. הבתים בשני בלוקים של חמשה, חמשה בתים גבנו מקבוצת עשרה אנשים. אחרי שכונת שערי צדק: בנין "בית-מושב הזקנים והזקנות" לעדת הספרדים. (עמ' 32)

"ספר הישוב" הזה הוא נדיר מאד מפני שרוב העותקים הושמדו, ולא עלי לגלות משפחות. אכן, בקשר למה שכתוב: "שהמגרש השני נקנה על ידי ר' ישראל מרדכי טנינבוים הי"ו לפי שעה הוא מוקף גדר ושמור לבנין", לא מצאתי חבר, והשם טנינבוים לא מצאתי בשום מקום אחר בנוגע לביה"ח. ומה שכתוב: "והמגרש השני שהוא שמור לבנין", איני יודע לאיזה שטח מתכוון. הלשון "מול השכונה הזאת בנין בית החולים הגדול", "שערי צדק", טיפוסית היא לירושלים של אותה תקופה. מול יכול להיות מול אחד מכמה צדדים וכיוונים, ברם השכונה שערי צדק איננה ממול ביה"ח, אלא נמצאת מזרחית-צפונית ממנו, (עכשיו בפנת רח' נבון ורח' אלפאנדרי); כמו שיראה מן המפה, תיאורים מערבבים את הדברים. גראייבסקי מוסיף עוד לתאר ש"אחרי שכונת שערי צדק בנין בית הזקנים והזקנות לעדות הספרדים", שבמציאות הוא בריחוק מסוים מערבה לשכונה (היום חלק ממושב זקנים זה משמש כבי"ח יום לביה"ח שערי צדק).

מן הקטע הבא יכולים להבין כמה מן הערבוביה ישנה במיקום מדויק כתוצאה מהתיאורים הבלתי מדויקים שנותרו לנו מלפני שנדפסו מפות הראויות לשמן.

מלבד הרחובות האמורים קיים בשכונה רחוב (מקביל לרחוב רש"י) בלי שם, הגורם מבוכה לתושביו. ושם תאמר כי הוא המשך של אלפנדרי שבשכונת "רוחמה" (על שם הרב החברוני אלפנדרי זצ"ל) — ואינו כן, יען כי שמאלו של הרחוב מאספר באותם המספרים שברחוב אלפנדרי האמיתי, וימינו של הרחוב אין בו כלל מספרים, כמו שישנם

ברחוב הרוחמתי (בצד ימין - זוגיים, ובצד שמאל - בלתי זוגיים, כנהוג). מלבד זה טוען הימין, כלומר: תושבי הבתים שמצד ימין של הרחוב, שהם מתייחסים על שכונת „שערי צדק“ שמאחוריהם כי בתיהם נבנו לפני עשרות בשנים טרם „מקור ברוך“ תהיה בירושלים. בין כך ובין כך הרחוב הבלתי מתוקן הזה מהווה מעין דיסוננס בשכונה המסודרת. (שפירא 91-90)

אתרי כל הקטעים שהעתקתי כדאי לסכם את הדברים על פי בסיס שהוא הכי בר-סמך, וזה ספר „מוסד היסוד“ שהוציא לאור הועד הכללי, מהדורה שניה, ירושלים תשי"ח.

שכונת „שערי צדק“

א. ייסוד שכונת „שערי צדק“: החברה נוסדה בשנת תרמ"ט והשכונה בשנת תר"ן. בראש גליון היסוד של שכונת שערי צדק מופיעים הפסוקים: „פתחו לי שערי צדק אבוא בם אודה יי"ה“, „הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך“¹. (שכונה זו בנויה בצד המערבי של שכונת מחנה יהודה ובצד הצפוני של שכונת בית יעקב). ב„פנקס היסוד“ מובאות תקנות החברה, ובהקדמתו מאמר מלא רעיונות ע"ד מצות בנין ירושלים וקירוב הגאולה בשיטת הגר"א ותלמידיו. * * *

התכנית היסודית של חברת שכונת „שערי צדק“ היתה התכנית הגדולה ביותר בין יתר השכונות הראשונות, שנבנו בימים ההם מחוץ לחומת העיר העתיקה. תכנית זו היתה קשורה עם חברת „אלף שערים“², שמטרתה היתה לא רק לבנין בתים אלא גם לשם גאולת שטחי קרקעות גדולים לבנין עוד שכונות רבות. במשך כמה שנים עסקה הנהלת החברה „שערי צדק“ בעבודה זו ועלה בידה לגאול שטחי קרקעות גדולים בסביבה ההיא בהיקף רב, וחלקים חשובים מהם השתרעו עד הכפר הערבי ליפתא⁴.

1 „שערי צדק“. עוד מראשית יסוד ישוב האשכנזים בירושלים השתמשו בשם הזה „שערי צדק“ בתור שם לוואי לועד המשותף „ועד הכוללים פרו"ח“ (פרושים וחסידיים). וביום הקמת המוסד הזה בשנת תקפ"א (ראה לעיל חלק א פרק א) אמר הגאון ר' הלל שקלובר תלמיד הגר"א רמז לזה: „פרושים וחסידיים“ בגימטריא „שערי צדק“. ב„לוה ירושלים“ של לונץ משנת תרמ"ט עמוד 204 מסופר ע"ד יסוד שכונת „שערי צדק“ באותה שנה ע"י הר"י ריבלין.

4 עד הכפר ליפתא. רוב הקרקעות שעליהן נבנו אח"כ יתר השכונות במערב שכונת שערי צדק ובית יעקב, ובתוכן הקרקע שעליה נבנה ביה"ח „שערי צדק“, נגאלו באמצעות חברת „שערי צדק“ הנ"ל.

5 ארבעים ושנים בתים. אלה היו גוף השכונה, מלבד עוד כמה שורות בתים נוספות שנבנו בסביבתה ע"י חברה זו. (עמ' 267-266)

ב. הועד הראשון: בפנקס היסוד של החברה חתומים: ר' יוסף ריבלין, ר' דוד פיינשטיין, ר' פנחס המבורגר, ר' דוד עמוס ור' יוסף מיוחס (חתן ר' יוסף ויטל).

בועד הפועל של השכונה השתתפו ר' שמואל ברוך כהנא, רח"מ מיכלין ור' יוסף רוזנטל. המטפל העיקרי בקניית הקרקעות היה ר' משה מאלצער קאנטרוביץ, ועוזרו בעבודה זו היו ר' אלטיר בערינבלום ור' מרדכי שולמן. בשתי השנים הראשונות נבנו בשכונת "שערי צדק" ארבעים ושנים בתי דירה⁵.

ממקור באמן זה אנו לומדים: (א) ממציאותו של גליון היסוד וגם של פנקס היסוד של שכונת שערי צדק; (ב) עכשיו מכירים אנחנו נימוק נוסף לבחירת השם שערי צדק לשכונה; (ג) בתקופה זו כבר מדברים על ארבעים ושנים בתיים, עם תכנית רחבה לבניית שכונות נוספות.

הבנקאי פרוטיגר

כבר העתקתי למעלה מספר היישוב שהמגרש שעליו נבנה ביה"ח שערי צדק נקנה מבנקאי בשם פרוטיגר. הוא היה גם כן אחד מן הגורמים החשובים להתפשטות והתרחבות היישוב שממערב למחנה יהודה. רק מעטים יודעים ממנו היום וכמעט שנשכח שמו. יהושע ילין בספרו "זכרונות לבן ירושלים" הגדפס בירושלים תרפ"ד, כותב בנוגע ליסוד שכונת מחנה יהודה:

***באופן מסחרי, ודוקא ע"י סוחר גדול נוצרי פרוטסטנט, מר פרוטיגר אשר קנה עוד בשנים הקודמות קרקעות רבות במקומות שונים סביבות העיר חוץ לחומה, קרובות ורחוקות ע"י הספסרים יוסף נבון (ספרדי) ושלום קנסטורם (אשכנזי), באופן שיהיה להם חלק בריוח אחרי נכוי רבית מועטה. וכאשר עברו שנים רבות ולא נמצאו קונים לקרקעות הרחוקות החליטו מר פרוטיגר ושותפיו הנז' לבנות על מגרשיהם במשך שנה אחת בתים רבים ולמכרם ליחידים עפ"י התנאים הנוחים והטובים האלה:

חוץ מהיחסים המסחריים שבין פרוטיגר וכמה מאישי היישוב, היו גם כן יחסים ידידותיים בין משפחת פרוטיגר ומשפחות יהודיות שביירושלים, כמו שכותבת אטה ילין (אשתו של דוד ילין, ובתו של ר' יהיאל מיכל פינס), בספרה "לצאצאי" זכרונות, ח"א, נדפס בירושלים תרצ"ח:

פרוטיגר היה בנקאי והתקשר עם נבון ויחד קבלו את הקונצסיה לחברה צרפתית ליסוד מסלת ברזל בין יפו וירושלים. משפחת פרוטיגר היתה גדולה וכמה מבנות המשפחה היו בגילנו. והואיל והשפה הגרמנית לא היתה זרה לנו כרתנו ברית עם משפחת גרמנים נוצרים אלה שהיו אנשים עדינים וטובים. לא הרגשנו כל שנאה מצדם כ"א,

להיפך, חביבים מאד היו כלפינו הזרים בארץ שחסר היה לנו כאן סדר החיים שהסכנו אליו בחו"ל. ביתם היה פתוח לקראתנו בכל עת ובכל שעה, וגם היפה היה לנו למקלט בימי הקיץ החמים בעציו ושיחיו המצלים, ולענג נחשבה הרחיצה במימיה הנקיים של הברכה הבנויה בחצר שהיו מחליפים אותם מפעם לפעם. במים המוצאים היו משקים את הגן, כי גדול היה ערך המים אז בירושלים כאשר היה גם עד לפני שנים אחדות. כשאחת מאתנו הבנות היתה צריכה לנסוע העירה ועגלה לא היתה מזמנה לנו העמידו לרשותנו חמור שעליו היה אפשר לרכב, ומשרת הבית היה מחמר אחריו ומשגיח על הליכתו לכל גפל מעליו. בימי החגים ובהזדמנויות של שמחה, בחתנת אחותי שרה רחל ובחתנת, היו מבקרים אותנו והביאו לנו מתנות יקרות ערך. וכך המשיכו את יחסיהם אלינו עד עזבם את ירושלים. לבלי שוב אליה עוד. רק פעם אחת, כעבר שנים רבות, ראיתי עוד פעם את הגברת פרוטיגר שנתאלמנה וירדה מנכסיה. פגישה זו צערתי מאד בדעתי את פרשת גדולתה של המשפחה בימים עברו. לא אשכח את חסדם אתנו עד היום. (עמ' 40-39)

בית החולים שערי צדק

דוד ילין העיר ברשימתו מט"ז באייר תרנ"ו:

בית חולים חדש

על בתי החולים אשר לנו בירושלים¹, וביה"ח הנהדר אשר לבית רוטשילד, הנה יוסף עוד מעט בית חדש, אשר יהיה לתפארת ולגאון ישראל בירושלים. זה כעשרים שנה נוסד באשכנו ובהולנד ועד מתעסק בדבר הקמת בית חולים בירושלים. (עמ' 41)

נקודה חשובה הוא מוסיף: „זה כעשרים שנה" שכבר נוסד הוועד בענין הקמת ביה"ח (ועוד נחזור לזה), והוא ממשיך:

ויאסוף הוועד כסף רב, ובית גדול קנה בתוך העיר, אפס כי לא עלתה בידו להשיג מצד ממשלתנו הרוממה את הרישיון (פירמן) הדרוש, כי האשכנזים אשר מסביב לבית ערערו על זאת. ויאלץ הוועד לשוב ולמכור את הבית, ולהסתפק ברופא לעניים ובבית רפואות אשר החזיק על תשבונו. והי לפני שנים אחדות, ותעל בידו לקנות שדה גדול ורחב ידיים, מחוץ לעיר, במקום אויר צח ונקי, ובו ארבעה ועשרים אלף אמה. ובימים האחרונים האלה השיג גם את הרישיון

1 „ביקור חולים" ו"משגב לדך", שהיו בעיר העתיקה.

הדרוש, ותתל עתה העבודה להכין את כל הדרוש לבנין הגדול הזה, אשר זמן היבנותו ימשך ליותר משתי שנים. והבית בהיבנותו בסדר ובמתניות הוא גבנה, כמשפט המתקנים שבהם: גדר אבנים ייבנה מסביב לשדה כולו בראשונה, ובודות ייחצבו בשדה, וגן יכנו בו, ובהיות הכל מוכן והחלו בבנין הבית בעצמו, אשר לא יפול בגודלו ובהדרו מכל בתי החולים היותר יפים אשר לבני העמים בירושלים².

כאן הביא לנו דוד ילין את הידיעה החשובה שבתחילה רצה הועד להקים את ביה"ח בתוך העיר עתיקה, ורק אי-קבלת רשיון לזה גרמה לקניית שטח הרבה יותר גדול מחוץ לעיר, וזה מקום ביה"ח עכשיו.

שורות מעניינות נוספות נמסרו על ידי רא"מ לונץ, בלוח א"י לשנת תרנ"ז שנדפס בשלהי תרנ"ו:

ולמען לא יצטרכו לקנות אבנים להחמה החליטו באי כח הועד פה לחצב ראשונה שלשה בארות גדולים ומאבנים יבנו את החמה.

אודות הנחת אבני היסוד של ביה"ח כותב דוד ילין ביום כ' באב תרנ"ז:

יום החמישה עשר באב היה השנה ליום חג לירושלים הבנויה, כי בו הונחו אבני היסוד למבנה שניים מבתי חסדנו המצויינים; בית החולים הגדול הנוסד ע"י אחינו שבאשכנז³ ובית מושב-הזקנים, אשר מחוץ לעיר, העומד ומחכה לכל הרוצה לבוא ולזכות בייסודו ובשכלולו.

אך דרך רגעים אחדים מפסקת בין שני המוסדות האלה, ובכל זאת מה רב המרחק ביניהם באופן היבנותם. אחינו שבאשכנז אומרים: לעולם יקבץ אדם כסף, ואחר כך יעשה גדר לשדה, ואחר כך יחפור בו בורות, כדי שיספיקו מימיהם לצורכי הבניין, ורק אחרי כל אלה יחל בבנין הבית בעצמו. וככל אשר המה אומרים, כן עשו מעשיהם בבית חוליהם, בכל רחבת-הלב הבאה לאדם בשעה שהוא יודע שיש לו „פת בסלו“, ועתה כבר הגיעו לתקופה האחרונה, היא תקופת בנין הבית עצמו, והעבודה תיעשה בזריזות ובחריצות, מבלי כל מפריע. (עמ' 167)

ברשימה הנכתבה ביום כ"ב בטבת בשנת תרנ"ח נותן דוד ילין תיאור מפורט יותר מבניית ביה"ח. הוא כבר מעורר את בעית העבודה העברית, וחשיבות הקמת הבנין כגורם כלכלי חשוב בחיי יהודי ירושלים באותה תקופה.

תקווה אחת לעתיד ישנה בבית החולים הגדול הנבנה עתה ע"י אחינו שבאשכנז כי מלבד שמקומו הוא היותר מסוגל לה„הסגר“, בעמדו כמעט גם מחוץ לירושלים החדשה שמחוץ לעיר, הנה אומרים

2 בית החולים הזה הוא בית החולים שערי צדק.

3 הוא בית החולים „שערי צדק“.

בוניו לבנות בו בניין מיוחד, רחוק מבניין עצם בית החולים לקבעו למיני המחלות האלה, על פי תנאי שמירת הבריאות הנדרשים למחלקה כזאת, עד כי גם בית מרקחת מיוחד, ומבשל מיוחד, ומשרתים מיוחדים יהיו לה, וכל מגע לא יהיה לה ולאנשיה את החולים השוכבים בבית עצמו.

והעתיד הזה איננו רחוק עוד מאוד, אחרי הפגיעות הגסות אשר עבודת הבניין הזה פוסעת. כי חברי הוועד הפועל הנכבדים אשר לבית בעידנו מקבלים פועלים עד כמה שיש רק יכולת לקבל בבית אחת, עד כי רק כארבעה ירחים נדרשו לעבודת היציע התחתית של הבנין כולו אשר כלתה עתה מהמסד ועד הטפחות. ביציע הזאת, הכוללת בתוכה גם את הבורות, נוכל כבר לראות את מערך הבניין כולו וגודלו: לבית יהיו שני אגפים, האחד לחולים זכרים והשני לנקבות ועל יד האגף השני יהיו גם החדרים אשר יכינו בעד הילדים הקטנים. ומלבד חדרי המשכב יהיו גם חדרים קבועים לניתוחים, למרחצות, לבישול תה, ועוד כאלה. ובקצה שני האגפים שני אולמים גדולים למושב לחולים בעיתות היום, ומסדרון ארוך כשמונים מטר מחבר את שני האגפים. וחדרי היציע התחתונה יהיו לבית הוועד, לבית המרקחת, למועצת הרופא לחולי חוץ וליתר צורכי הבית, וחדרי היציע התחתית, אשר נבנו כבר יהיו למרתפים ולמבשלים וכו'.

ורחוק מגופו של המוסד, בקצה השדה, יוקמו עוד שני בניינים נפרדים בעלי שתי יציעות, לחולים במחלות המתדבקות, ארבעה ארבעה חדרים לבניין, וגם שם תהיינה היציעות התחתונות לבורות, ולמבשלים וליתר הצרכים, והעליונות לחדרי משכב החולים. כי בארצנו, אשר בה רבו נגועי הקדחת, אין טוב גם לבריאים לישון בחדרים הסמוכים לקרקע. בעצם הבניין יהיה לעת עתה מקום לחמש וארבעים מיטה, ובמחלקה המיוחדת לשש עשרה מיטה. אך ברבות הימים וההכנסה, יוסיפו לבנות עוד בהמקום המרווח אשר לבית. כי סוף סוף גם פה, במקום העשירות יש קצב וגבול להוצאה – הוא הגבול אשר קצבה ההכנסה מאליה, והוצאות הבניין כולו, לפי מערכו עתה, תעלינה כבר ליותר ממאה וחמישים אלף רובל; ואין הגדלתו תלויה רק בנדבת לב אחינו ביתר הארצות.

והשגחה מיוחדת נתונה על כל פרטי ענייני שמירת הבריאות: גודל חדרי משכב החולים נערך באופן כי יהיה לכל מיטה חלל ארבעים מטר מעוקבים לאוויר, והחדרים האלה הם בכל חלקי הבית ביציע העליונה, ולמען הגן על שתי היציעות העליונות מן הרטיבות הבוקעת ועולה מן הקרקע, תושם שכבת חמר (אספלט) בנדבך הקירות אשר ממעל ליציע התחתית לאורך הבניין כולו, והיציע התחתית גם היא עשויה בכל הרוחות הדרושות, החדרים גבוהים ומקום יש לאוויר לעבור דרך כולם ובמסדרון הארוך העובר בין שני האגפים חורים משני

עבריו, סמוכים לתקרתו המתרוממת מעל לשטח הקרקע אשר מסביב, למען יהיה למוצא לאוויר המושחת ולמבוא לאוויר הטהור הבא ממערב. והבורות שנבנו כבר מכילים אלף ושש מאות מטר מעוקבים מים לכל צורכי הניקיון במילואם.

ביחוד משתדלים מנהלי הבית להעסיק בעבודתו ידי פועלי אחינו עד כמה שאפשר, ובמספר מאה ועשרים הפועלים שעבדו בו בימים האחרונים נמצאו קרוב לתשעים יהודים. וללא היו מיני עבודות אשר בהם עוד טרם הרבו אחינו לאחות, מפני חסרון כוחות הגוף הדרושים להם, כחציבת אבני הסלעים וכדומה, כי עתה יכולנו לראות את הבניין כולו נעשה ע"י פועלי אחינו בני ירושלים, השמחים למצוא להם עבודה, ובעבור איש על פני שדה הבניין הזה בימים האחרונים וירא את כל החריצות והוריצות, אשר בהן מצטיינים אחינו אלה בנעריהם ובזקניהם, יכול לראות עד כמה כבר רחקנו מימי סיפורי כמפרט המצויין, אשר האחד מהם עורך לפנינו את חרדת המוות של האם העבריה בהיאלץ בנה לעלות על ראש המגדל ולעבוד שמה עבודתו, ואת „הגבורה” ואמיצות הנפש אשר הראה הבן הגיבור הזה!

(עמ' 201-200)

מטבת עד אייר נתרבה מספר הפועלים היהודים עד למאה. ילין מתאונן שלא מצא מגדבים מבין עשירי רוסיה ברשימת תורמי כסף לביה"ח.

י"ב באייר תרנ"ח

עתה, בעבור ימי הגשמים, באו ימי הבניין, ובשדה בית החולים הגדול והנהדר אשר אחינו שבאשכנז מקימים בעירנו, החלה העבודה שנית בכל תוקף, ויותר ממאה פועלים יהודים עובדים בו יום יום. את תכנית הבית כבר בארתי בארוכה באחד ממכתביי הקודמים, ולכן אסתפק הפעם בהודיעי בקצרה כי עתה החלו לבנות את היציע התיכונה אשר לבית כולו, והמלאכה לא תיפסק בכל ימי הקיץ הזה. תועלת הבית הזה בהיבנותו תהיה לכל בני עדותינו השונות, ולאחינו בני רוסיה בראשם, אחרי אשר המה רוב בני אחינו שבירושלים בכלל. ואם נשים לבנו עד כמה אחינו בני ארץ אשכנז בכלל מרבים לגמול חסדיהם לאחינו בני רוסיה שבעירנו ולמוסדותיהם השונים, נתפלא לראות, כי ברשימה האחרונה אשר באה בעתון „ספר זכרון” האנגלי לכל מנדבי הכספים למוסד הזה נפקד מקום אחינו שברוסיה כליל.

כמעט שעברה שנה וביזם י"ב בניסן תרנ"ט כותב ילין שמספר הפועלים היהודים הגיע לכמאה וחמשים עד מאתיים.

בית החולים האשכנזי, אשר זה כשנתיים החל להבינות, היה כבר לבניין חשוב במראהו החיצון ובערך מבנהו הפנימי. בבניין הראשי, אשר על אם הדרך, כבר נבנו שתי היציעות העיקריות, המביאות לנו

סימני טוב טעם ודרישת התועלת יחד. אבני הבניין גדולות ונהדרות וחלקות למשעי, החלונות והפתחים גבוהים ורחבים, החדרים מרווחים, ולא נאצל מהם דבר מכל הדרוש להרבות בם האור והאוויר ולהרחבת דעת החולים. וגם שני הבניינים הטפלים, אלה הבניינים הנועדים לנגועי המחלות המתדבקות, עוד מעט ונגמר בניין שתי יציעותיהם. בבית הזה יעבדו יום יום משלוש מאות עד ארבע מאות פועלים, וכמעט חצי מספרם יהודים, לאמור, כי קובלו אליו כל אלה מאחינו אשר למדו מלאכות הבניין השונות ואינם עסוקים בבניינים אחרים, ובבוא עוד מעט ימי עבודת העץ בבניין האדיר הזה יש מקום למשפחות רבות מאחינו הנגרים למצוא להם מקור פרנסתם במשך עת ארוכה.

כבר מקווים לעבודה מרובה בשביל הנגרים היהודים שבעיר, והנה תקותם נכזבה במהרה:

לא אחת ולא שתיים הזכרתי בשמחה את דבר בניין בית החולים האשכנזי החדש, הנבנה ברוב פאר וביד רחבה, וביחוד על ידי בונים ופועלים רבים מבני עמנו. בידי כבוד חברי הוועד שבאשכנז, מקימי הבית בנדבות אחיהם, היה הדבר הזה עצמו בלי חפץ להתגדר בו ולהתפאר בהודעותיהם ובקריאותיהם, כי מלבד תועלת הבית אחרי אשר יוקם, הוא מביא מעכשו טובה גדולה לירושלים במלאו את ידי אחינו העניים היושבים בה עבודה למשך שנים אחדות. ואכן היה הדבר כן, ויודום כל ישרי לב על חסדם ועל אמיתם, כי מלבד התועלות הנזכרות היה גם הבניין עצמו כליל תפארה ולעדוה נאמנה לפועלי ירושלים על אהבם את העבודה ועל כשרונם והצטיינותם. חרשי העץ מאחינו, אשר מספרם רב אולי יותר מכדי הדרוש לעירנו, ואשר הם כמעט האומנים היחידים פה במקצוע זה, עד כי גם בני העמים מפקידים על ידם תמיד את כל עבודת העץ בבנייניהם הרמים והמישאים, אשר בכל אופן אין להם ליבוש גם בפני הבניין הזה. החרשים האלה חיכו מועד ומועדים ליום המעבר הזה מ"תקופת האבן" ל"תקופת העץ", הוא היום אשר בו יוכלו להיכנות גם המה, ולא ייאלצו רבים מהם לעזוב את הארץ מאפס עבודה. * * *

וכשבאה העת לצוות על מעשי העץ, בבית הזה, ראינו חדשה בעירנו, כי תחת לעשותם פה, כדרך כל מכוני הבתים והמוסדים היותר גדולים, הובאו מוכנים ועומדים מאירופא. חרשי העץ ידעו את הדבר הזה עוד לפני ירחים אחדים, ויילונו קשה על זאת בפניו ובפני פקיד הוועד המרכזי פה, הוא רופא הבית כי לא רק על אבדן המלאכה בבנין הזה הצטערו, כי אם על הדרך החדשה אשר תסולל גם לאחרים, להכרית מהאומנים פה גם מעט העבודה הנשארה להם לפלטה, אך אז דחו אותם בקש, כי אך דוגמאות יובאו משם. אך עברו הימים, ולפני שבועות אחדים הובאו המה, באניות מארץ אשכנז,

מאה ושלושים חלונות ממשיים, ויד הוועד בחו"ל אשר בראשו עומדים „המהדרים מן המהדרים” שבאחינו האשכנזים, עודה גטויה לשלוח כהמה וכהמה מבתי החרושת שבארץ ההיא. המעשה הזה, שאיננו דורש כל ביאור, עורר את כל בעלי המלאכה לצעוק מרה, להתאסף לאספות ולערוך מכתבים גלויים לפני דעת הקהל לתבוע משפט מאלה הכורתים אוכל מפיהם. אך כמענה על כל טענותיהם, הנה נשמע, כי כבר הגיע ליפו משלוח מעשה עץ שני מארץ אשכנז.

הפועלים פה מטילים את כל האשמה על „רופא הבית והעומד לימינו אשר איננו מרגיש כלל בצורכי עמנו החומריים”, ואלה האתחונים מצטדקים באמרם, כי מצד חברי הוועד המרכזי שבפרנקפורט יצא הדבר הזה; אך אם כה ואם כה הנה גרם הדבר לחילול ה' בעיני בני העמים האחרים, בראותם כי גם דורשי טובת ירושלים בכל פינות שהם פוגים יבחרו להושיט לבניה לחם חסד, לחם של צדקה, מאשר להושיעם כי יוכלו להרוויח לחמם בכבוד ביגיע כפיהם.

(ד. ילין, י"ח בסיון תרנ"ט, עמ' 336—387)

הדי המחלוקת בין הפועלים והנהלת ביה"ח גמשכת, והתביעות מתרבות. קלקול דרכי הים בסיבת המגפה שבמצרים וגזרת ההסגר על האניות העוברות דרך שם פעלו לרעה בכל דרכי המסחר בארצנו. הסוחרים אינם מקבלים סחורתם במועדה, המכתבים אינם באים והולכים בזמנם, והאנייה הרוסית והפוסטה אשר תביא אתה אינם באים רק פעם בשבועיים. ובין כה וכה עלו מחירי סחורות רבות המובאות מחוץ לארצנו.

על מין הסחורות האלה לא צריך לחשוב כנראה את מעשי העץ המוכנים הדרושים ל„בית החולים האשכנזי” שבעירנו⁷, אליהם לא נגעה יד היוקר, ואחרי החלונות שבאו מאן, שבו ותבואנה גם הדלתות מאחת הערים שבגרמניה.

תשובת אחינו מנהלי הבית הזה בפרנקפורט, אשר באה בעיתונים רבים וגם ב„המליץ”, שימחה אמנם את לבנו, בראותנו בה כי מקור המשגה לא בירושלים הוא, וכבוד רופא הבית וחבריו פה נקיים; אפס כי כבד להבין את חשבון החמישית ושתי החמישיות אשר קבעו למעשי העץ המוכנים שהובאו מחו"ל. בבתים כבתי עירנו, ומה גם בבניין ענקי אשר ידיהם מכוונות לתפארה, מה יישאר עוד ממעשה העץ אחרי נכותנו ממנו את החלונות ואת הדלתות? רצפות הבתים עשויות אבן, הקירות והגגות געשים אבן גם הם וגם הגוזזטרות היפות נעשות עתה בבניין הזה אבן, ומה נותר איפוא? הדבר קביעות מערכת קורות העצים שמתחת לרעפים? — ומלבד זה הן עיקר

7 הוא בית החולים שערי צדק.

השאלה הוא דבר הודאת הדרך לבוני בניינים אחרים להביא מעשי עץ מוכנים מאירופא ולהכרית אוכל מחרשי העץ, אשר רובם הם מבני אחינו בעידנו, ועל דבר כזה לא יספיק גם ה"הכשר" מצד המהנדס הגרמני אשר מגרמניה בא להקים את "כנסיית הגואל", ואשר סוף סוף לא אמר גם הוא כי מלאכה פשוטה כמלאכה שהובאה מחו"ל לא תעלה בידי חרשי אחינו פה לעשותה.

כאמור נגמרה בניית ביה"ח אנו מוצאים הודעה קצרה שנכתבה בסוף תרס"א בלוח א"י לשנת תרס"ב, שי"ל על ידי רא"מ לונץ. בפעם הראשונה אנו שומעים על סכום הכסף שעלה להוצאות הבנין.

בנין ביה"ח החדש "שערי צדק" הנוסד מאחינו באשכנז נגמר כליל. הוצאות בנינו עלה יותר מחצי מיליון פראנק. ובו תהינה ששים מטות קבועות ובראשית תרף הבא יפתח לתעודתו. (עמ' 179-180)

ר' מנחם מגדל פרוש, אחיו של ר' אליהו (בעל הספרון שכבר הבאנו למעלה), כותב מאמר "מזכרונות של בית אבא", הנדפס בלוח ירושלים לד"נ ברינקר, ירושלים תש"ה. אני מעתיק ממנו רק קטעים, בהם פרטים מעניינים ביחס לביה"ח, שלא מצאתים במקורות אחרים, או ששונים הם ממה שנכתב על ידי אחרים.

עבר זמן קצר והבית-מרפא עבר מבתי-מחסה לחצר גדול ששכרו ברחוב הארמנים, בעיר העתיקה. * * *

והחשבונות עם הכוללים, עפ"י הסכם עמהם ששלמו סכום קטן בעד הרפואות שנעשו בבית-המרקחת שנפתח בבית-המרפא. ועד היום המנהג בביה"ח "שערי צדק" לרשום את החולים המתקבלים על-פי שייכותם להכוללים. * * * (עמ' קכג)

בשנת תרנ"ו כאשר נגמרה קניית המגרש הרחב מידי הערביים לבנין ביה"ח שעלתה ביגיעה רבה. * * * (עמ' קצב)

אז נסע ד"ר וולך לאירופא וד"ר בופלוס הרופא היהודי החרדי והד"ר הגרמני מבקור-חולים מילאו את מקומו, הראשון לבקר בבית, השני לענות בבית-המרפא. ד"ר ו. בקר גם בהולנד וה' גם בצרפת ואסף סכומים חשובים, לטובת ביה"ח, וכאשר שב מנסיעתו, נגשו לבנין ביה"ח שהיה אז היותר גדול ומפואר מכל בתי חולים הנמצאים בירושלים ובכל הארץ. האדריכל היה מהנדס גרמני מפורסם, אך לפקח על הבנין קבל את הרב רבי יעקב מן ז"ל (אביו של הסוחר הנכבד מר י. ד. מן) מגדולי הלומדים וחכמי העיר, שהתמחה במקצוע הבנין ועל ידו נבנו כמה שכונות ובנינים בעיר. הוא השתדל לחנך את היהודים למסתתים ואמנים בבנין ואחד ממשפחתו הי' הראשון לסתתים היהודים והיה נקרא ר' יונה טשעשער, ובבנין ביה"ח השתדל לקבל לרוב פועלים יהודים מכל העדות, מסתתים וגם מגיחי הנדבכים מה שהי' אז חדוש יוצא מן הכלל. * * * (עמ' קצג)

מיקרא לתכנית הבנין

קומת קרקע

1 חדר תפירה, 2 מטבח, 3 חדר שינה מנהלת המטבח, 5 חדר שינה הטבחית, 4, 6, 8, 7, 9, 11 דירת מזר מארקס, 10 בית הכנסת, 11א כניסה ראשית, 12, 14, 16 דירת ד"ר וואלק, 13 משרד, 15 חדר מזכירות, 17 חדר הרופא, 18 בית מרקחת, 19 מעבדה, 20 חדר המתנה, 21 מרפאת-חוק.

קומה ב'

23 חדר-יום לגברים, 25, 27, 29א, 29ב, 30, 34, 36, 38, 39, 41, 42, 43, 44א, 48ב, 44 חדר חולים, 40 אולם ילדים, 31 חדר אוכל האחיות, 32, 46 מטבח-תה, 33 חדר נתוח, 35 סטריליזציה, 37 חדר שינה לכוחות-עזר, 26, 28, 45, 47 חדר אמבטיה, 49 חדר-יום לנשים, 50 שירותים.

בשנת תר"ס נגמר הבנין הגדול בעל שלש קומות עם כל השכלולים הדרושים, במחסניו ואסמיו וכל הנוחיות, הכל לפי המלה האחרונה של האדריכלות והטכניקה שבימים ההם. גם שני בנינים מיוחדים למחלות המתדבקות, שבכל זמן שהן מתהלכות בעיר, ביה"ח שערי-צדק הוא המיוחד המקבל את החולים האלה עד היום. * * *

חנוכת בית-החולים הוחג ברוב פאר והדר, אשר כל נכבדי העיר, פקידי הממשלה, וצירי הממשלות השתתפו בו, גם בפנים ביה"ח הכניסו רהיטים יפים וכל המכשירים המודרניים, ושערי צדק נפתחו לקבל

חולים במספר כמה עשרות מטות, מלבד שעות העונה בהקליניקה למחלות שונות ושעות מיוחדות נקבעו בעד חולי מחלת העינים שהיתה נפוצה בין תושבי העיר בימים ההם. * * * (עמ' קצד) ופקוח על כל הפקידים נמסר להמנהל מר יונה מקס ז"ל שנתמנה למשרה זו בפרנקפורט ונכנס לגור בתוך ביה"ח יחד עם אשתו ממשפחת זטרון הידועה. (עמ' קצה)

סקירה על ביה"ח בשנת תרס"ב

סקירה מפורטת על ביה"ח נתפרסמה בתרס"ב, בלוח א"י לרא"מ לונץ שנה ח' לשנת תרס"ג, על ידי זלמן בן-טובים. הוא היה אחד מן הסופרים הידועים, מראשוני משכילי העיר, וכדאי לקרוא את מאמר במלואו. הסגנון ואוצר המלים הם כמובן מאותה תקופה, אבל בהיר ומדויק. כנות חמה מורגשת בכל שורותיו. על מחברו עיין אנציקלופדיה של הציונות הדתית ח"א, בעריכת יצחק רפאל, עמ' 319—321.

ב. בית החולים הכללי „שערי צדק“

שחונך בחורף תרס"ב בירושלים

קורותיו תכונתו ומצבו

מאת זלמן בן טובים

בבואנו לכתב בזה את תולדות בית החולים „שערי צדק“ בעיר הקודש שנפתח וחונך למטרתו ביום ב' שבט תרס"ב עלינו להביא פה פרשה שלמה אחת מקורות הישוב של עיר קדשנו לפני שלשים שנה, מאשר כי ההתעוררות והדחיפה הראשונה ליסוד המכון הנעלה הזה יצאה מבני ירושלים, עפ"י הכרח מסבות ומקרי הזמן ההוא. בשנת תרל"ג נסעו הר' זלמן לעווי זהר' יואל משה סאלומון בתור צירים שלוחים מאת עדת האשכנזים לליווארנא להשתדל בדבר עזבון הקאיד נסים שמאמא ז"ל² לטובת אה"ק ובהיותם בחו"ל השתמשו בעת הכשר להציע לפני הרב מר שלמה דוב הלוי במבערגער ז"ל אב"ד דוירצבורג את כל התלאה שעיר קדשנו סובלת מהמיססיאן הבריטית שפרשה מצודתה בעיר הקדש, ותשתמש בכל האמצעים למשך אחריה את לבות העניים ודלת העם בהמציאה להם רופא ורפואות חנם. חיבקשו הצירים את הרב הרש"ר במבערגער ז"ל כי יעורר את אחינו הנדיבים באשכנז לשים לב אל המכשלה הגדולה הזאת, ולהשתדל להגדיל את חוג פעולותיו של „ביה"ח בקו"ח הוספיטאל", שכבר נוסד

2 ע"ד העזבון הזה ראה לוח א"י תרס"ב עמוד 148.

והתקים אז בעיר הקדש למען לא יצטרכו העניים לדרך על סף בית החולים ובית הרפואות של המיססיון, וייטב הדבר בעיני הרב במבערגער ז"ל, ויבטיח להצירים לתמך את הרעיון הזה, ולהשתדל בהוצאתו לפעולות, ומווירצבורג נסעו הצירים לפראנקפורט דמיין להציע את רעיונם לפני האב"ד הרב מהור"ר שמשון רפאל הירש ז"ל ותהי פעולתן הראשונה להציגם לפני הברון השר הצדיק מר שמעון וואלף רוטשילד ז"ל והוא הבטיחם לתמך את הדבר כי יצא לפעולה, ויוסד ועד בפרנקפורט דמיין שבו נמנו מלבד שני הרבנים הנזכרים, הרב ר' עקיבא לעהרען ז"ל נשיא פקוא"מ אה"ק באמשטרדם, הרב א. שטערן ז"ל בהמבורג, והרב ד"ר מ' לעהמאן ז"ל במאינץ. ובירח אלול שנה ההיא אחרי אשר הגיע להועד הודעה מרבני עיר הקדש ירושלים כי באמת נחוץ להחזיק את בקו"ח הוספיטאל של עדת האשכנזים וגם לכונן בית חולים חדש בעד כל העדות שבירושלים, פרסם הועד קריאה לאחינו באשכנז להשתתפות בהחזקת בקו"ח ותמיכתו וגם ליסוד בית חולים חדש לעדת ישראל בירושלים. והקריאה עשתה את פעולתה באופן געלה מאד, עד כי עוד בשנה שאחריה עלה בידי הועד להשתתף בחזקת ביה"ח בקו"ח הוספיטאל, ויפקיד את הרופא הד"ר פופעלעס, כי יבקר את כל חולי אחינו העניים בבתיהם וגם ישב פעמים אחדות בשבוע בבקו"ח הוספיטאל לענות להדורשים בעצתו חנם, וגם הכינו בית מועצה ומרקחת מיוחדת, ומר גמליאל שלאנג ז"ל, הופקד לרוקח, אבל המפעל הזה לא ארך הרבה, ומסבות שונות בטל אחרי עבור שנים.

והועד בפרנקפורט דמיין נוכח לדעת כי למען הטיב את גורל החולים העניים בירושלים אשר ישובה התגדל והתרחב הרבה בעת ההיא, נחוץ לכונן בה בית חולים ערוך ומתקן בכל עפ"י חקי ההיגיעה, שבו ימצאו החולים העניים מלבד סמי מדפא גם כלכלה טובה, פקוח וטיפול רחמני, כי לרגלי התרחבות הישוב ורבויו האוכלוסין בירושלים, לא יכלו בתי החולים שנוסדו בה מכבר, שמספר מטותיהם היה קטן ומגבל, למלא את תפקידם כיאות, וביחוד מחסרון מחלקות מיוחדות לחולים במחלות מתדבקות, ויתחיל הועד לאסוף נדבות מנדיבי עמנו באשכנז לתכלית הקמת בית חולים גדול בירושלים.

ובשנת תרמ"ג באה פקודה מהועד לבא כחו הרמ"י גאלדשמיד ז"ל לקנות חצר בפנים העיר למען בית חולים, וההצלחה האירה פניה להועד, כי בעת ההיא החליטה ממשלת אשכנז להעתיק את בית מועצת הקנסול שהיה נגד ארמון הממשלה בפנים העיר ומחוצה לה, ולמכר את החצר הישנה של הקנסולאט, ולטובת מפעל של חסד הסכימה ממשלת אשכנז למכר את החצר ובתיה ומחיר שעלה לה בקנותה אותה לפני ארבעים שנה (וכמעט שהיתה שוה אז פי שנים). החצר הזאת היתה מסגלת מאד לבית חולים, חדריה מרווחים, ועל

ידה היתה חלקה קטנה וגם גן גדול ותקם החצר למקנה להועד בפפד"מ. אך כאשר נודע הדבר להשכנים האזרחים מנעו בכח הממשלה, ליסד בחצר ההיא בית חולים, בנתנם טעם להתנגדותם כי בתי הרובע הזה דחוקים וצרים מאד, ואי אפשר לכונן בו בית חולים כי זה יזיק לבריאות והממשלה אשרה את בקשתם, ויאלץ הועד למכר את החצר ואחרי שבפנים העיר לא היתה יכולת ליסד בית חולים, החליט הועד לחכות עוד, עד אשר ירבו בקופתו הכספים למטרה זאת ותהי היכלת לבנות בית חולים גדול מחוץ לעיר, שלזה נצרך מאמר מלך מיוחד (פירמאן) מעיר הבירה.

ובשנת תר"ג נרגש מאד בירושלם חסרון רופאים שיענו לחולים עניים חנם. וכאשר נודע הצרך הגדול הזה, "להועד ליסוד בית החולים" בפרנקפורט, החליט עפ"י השתדלות הגביר הנכבד מר בנימין ראס ז"ל שהיה בעת ההיא מזכיר הועד לשלח ירושלימה רופא שיענה לכל השואלים בעצתו ויתן לעניים גם סמי מרפא חנם. ויתן הועד את המשרה הזאת על שכמ הרופא הנכבד ד"ר וואללאך מקעלן, ומיד נסע ירושלימה ויחל לעבוד עבודתו.

והועד הנ"ל לא התרפה בעבודתו לתכלית הקמת בית חולים בעיר הקדש, ואחרי עבור שנתים החליט לקנות חלקה גדולה מחוץ לעיר לבנות הבית. ולמטרה זאת נוסד אז בירושלים ועד מקומי שחבריו היו הר"פ גימיונסקי, הר"מ וויטענבערג והרמ' גולדשמידט ז"ל ויבל"ח הר"ח זאנענפעלד, הר"ח אלישר, הבנקיר וואלירן, והד"ר מ' וואללאך. הוצאת הדבר לפעולה מצאה בעת הראשונה מכשולים רבים, והמפריע היותר גדול היה האיסור ליהודים לקנות קרקעות בארץ שיצא אז לפעולות, ורק בשנת תרנ"ד עלה בידי הועד לקנות חלקה גדולה מחוץ לעיר על יד דרך יפו לבנין בית החולים, מבית הבנק של פרוטיגער שרכש לו הרבה קרקעות מחוץ לעיר, לרגלי העליה ההמונית של אחינו בחו"ל, והודות לעמל הועד והשתדלות ציר אשכנז בבירת תוגרמה יצאה איראדה הזר מלכותו השלטן מיום 23 אקטובר 1895 להקמת בית חולים חדש לבני ישראל, בעיר הקדש.

בין כה וכל חברי הועד בפפד"מ הראשונים שנקבו בשמותם למעלה, האגשים הנלבבים ורבי פעלים שהיו מסורים אל המפעל הנעלה הזה בכל נפשם, נפטרו לבית עולמם, ופעולתם הכבירה במקצוע זה תכתב באותיות זהב בדברי ימי יסוד הבית, ורק בידי אנשי "הרגש" הבאים אחריהם, שמהם כבר הלכו רבים ג"כ למנוחות¹ עלתה לבצע את אשר החלו חבריהם ז"ל ולהתחיל בבנין בית החולים אחרי אשר

1 מחברי הועד החדש שהלכו לעולמם יזכרו לטוב מר' מ' דעלימא ז"ל באמשטרדם, מר בנימין ראסט ומר תיאודור האמבורגר ז"ל בפרנקפורט דמיין, תנצב"ה.

הנחיצות להקל את המצב הרע של החולים העניים בירושלים גברה עוד יותר לרגלי העליה, הנפרזה של אחינו מחו"ל.

בשנת תרנ"ו נסע הד"ר מ. וואללאך לאשכנז לעורר את הוועד וגדיבי אחינו שמה, כי יחישו מעשיהם בדבר התחלת בנין בית החולים אחרי שכבר נקנתה החלקה הנצרכה לבנין. והוועד בפפד"מ הדפיס מחדש את „הקריאה" שהתפרסמה בירח אלול תרל"ג, בצרוף תעודות רבית מאת מנהלי בתי החולים בקו"ח הוספיטאל ומשגב לך, וראשי הרבנים בעיר הקדש, וחות דעת כל הרופאים שבירושלים יהודים ואינם יהודים, המודיעים את נחיצות „בית חולים חדש בעיר הקדש גדול ורחב ידים ערוך ומתקן בכל התקונים הנחוצים, ומתאים אל כל הדרישות של המדע בעת הזאת ואשר יכול גם מחלקה מיוחדת לחולים במחלות מתדבקות", חברי הוועד שבראשו עומד הרה"ג הנודע לשם ד"ר שלמה ברייער, עבדו את עבודתם בקנאה רבה, (וביחוד הצטיין האדון הנכבד ד"ר ישראל ראם מזכיר הוועד) ועבודתם עשתה פרי ישוה לה. אתריהם החזיקו רבים מרבני העדות באשכנז ויתר הארצות, ונכבדי אחינו ועשיריהם שמה ולמען הפיץ את הרעיון הזה בין כל קהלות אחינו, פרסם הוועד מחברת מיוחדת בשפת אשכנז בשם „הכנת בית חולים עברי גדול בירושלים" לעורר ע"י את גדיבי אחינו להשתתף בכספם בבנין הבית הנחוץ כל כך לעדת ירושלים.

ובקיץ שנת תרנ"ז הוחל להבנות בית החולים החדש על החלקה שנקנתה למענו, אחרי שנחצבו בשנה ההיא שלשה בורות למים המכילים 1800 מתר מעקב. מלאכת הבנין נמשכה עד יום כ' לירח שבט תרס"ב שבו חנך הבית למטרתו במעמד רבני העדות ונכבדיהן, פתח עירנו וקונסול אשכנז שהבית עומד תחת מחסהו, ועוד שרים נכבדים רבים.

הנה כלינו לבאר את השתלשלות המכון המועיל הזה מראשית התחוללות הרעיון, עד צאתו לפעולות, ועתה נתאר את תכנית הבנין המפואר הזה לחדריו תאיו ואולמיו ממסד עד הטפחות.

בית החולים „שערי צדק" עומד במקום גבוה שאוירו טוב ומבריא מחוץ לעיר על יד רחוב יפו, הדרך היותר מסוגלת לעברת עגלות בכל עיר הקדש. החלקה השיכת לבית החולים הנה בת עשרת אלפים מתר מעקב. הבית נבנה כלו מאבני גיר הנודעות בשם „מוזו" מסתתות היטב, והחלק היותר גדול מהבנין השתכלל ע"י בונים ופועלים יהודים מאחינו בירושלים. הכתלים העבים הם למחסה מחום „רוח הקדים" בקיץ ומקור בחרף. כאשר במקומות שבהם תשלוט „קדחת הבצות" (Malaria) לא טוב לישון נמוך לארץ, יחדו את המכפלה התחתונה לעניגי הפקידות, לבית תפלה, אולם המועצה, בית תבשיל ובית מרקחת וכו', ואת המכפלה העליונה לחולים. מתחת לחלק

היותר גדול של הבנין חצוב מרתף. ועל פני אבני היסוד הונחו מלבנות חמר (Asphalt) לעצר בעד רטיבות הקרקע. פני הבית הנם לצד צפון.

המכפלה התחתונה

דרך הגן המפריד את הבנין כלו מרחוב יפו הנו באים אל האולם הגדול הנועד רק לנשים וילדים הבאים לדרש בעצת הרופא. ובו מקום לשבת למאה איש. ועל ידו גובל חדר אחר המיוחד לאנשים. החדר הקיצוני שבו בית המועצה לרופא, הנהו גדול ורחב ידיים, ומשלש רוחותיו קרועים חלונות גדולים וחדר קטן הנשען על ידו, נועד לבקורים מיקרוסקופיים. בית המרקחת הנהו ג"כ רחב ידיים, וגובל על יד לברטוריום גדול מצד דרום, נשען אליו חדר קטן לשיגת הרוקח העומד על משמרתו בלילה. החדרים מתקנים בצנורות שדרך בם יבאו מים חמים וקרים. בין האגפים הצדדיים והבנין התיכון לשני עברי הפרזדור הארוך, בנויים חדרים בני חלון אחד או שנים. בבנין התיכון נכנסים דרך אולם הביאה אל בית התפלה שבו ג"כ „עזרת נשים“. נשענים על ידו עוד חדרים מיוחדים עד האגף המזרחי. באגף זה נמצא בית התבשיל הגדול שבו מחלקות מיוחדות לבשר וחלב, שמדתן כמדת בית המרקחת והלברטוריום. החדר הנמצא בעבר השני של הפרזדור הנהו תא המטות למשרת הבית, ובצדו חדר לתפירה.

המכפלה העליונה

שתי מדרגות אבן מרוחות מובילות אל אגפיה השונים, ובה נמצאים חדרי החולים, בעבר המזרחי של הבנין חדרי האנשים ובעבר המערבי חדרי הנשים, ובתוך מחלקת הילדים. ארבעת החדרים הגדולים להחולים גבהם 5.20 מטר, אורכם 7, ורחבם 6.60 ובכל אחד מהם עומדות שש מטות וחלונות להם משלש רוחותיהם. באופן כי על כל מטה יש ארבעים מטר מעקב אויר. בין האגף המזרחי והמערבי, עד הבנין התיכון בנויים לעבר הפונה לדרך יפו, חדרים בני שתיים שלש וארבע מטות. ומעבר השני של הפרזדור לבד חדר לבשול תה. ועוד תא אחד נמצא גם אולם גדול עם חלונות גדולים במחלקת הנשים, ושני אולמים קטנים במחלקת הגברים, שהגג שלהם עשוי לפרוק. ובחג הסוכות יסככו בסכך כשר לסכה. בבנין התיכון לפאת צפון לעבר הרחוב נמצאים חדר הנתוח ובו שלשה חלונות גדולים, והוא ערוך ומשוכלל בכל עפ"י המצאות המדע האחרונות, ולו גזוזטרה יפה וחדר הילדים שיכול 8-10 מטות גבהו 5.20 מטר. ארכו 10.20 ורחבו 6.35. בסוף הפרזדור הארוך בכל מחלקה, אולם שבו ישבו לנוח ביום החולים שאינם צריכים עוד לשמר את מטותיהם.

המרחצאות

במחלקת הגברים כבמחלקת הנשים, יש שני מרחצאות ערוכים ומתקנים בשתי אמבטאות להשתמש בהן בעת הצורך. המים יוחמו בתנור בתוך המרתף של הבית ומובאים דרך צנורות אל בריכת ברזל העומדת בעלית הגג וממנה יקלחו המים אל כל המקומות הנצרכים, להמרחצאות, חדר הגתות, בית התבשיל והלברטוריום! בתי הכסאות הם בסוף הבנין, וחצר מבדלת ביניהם באופן כי הרוח לא יוכל להביא את האויר הרע אל הבנין, ובם צנורות מזנקים מים. הגג של האגפים הצדדיים והבנין התיכון ספון במוטות ברזל ומרצפת אבנים. ביתר חלקי הבנין יש גג של לבנים מעל הספון הבנוי ג"כ ממוטות ברזל.

האפדנים (Pavillons)

לבד הבנין הראשי יש שני אפדנים לחולים במחלות מתדבקות זה דבר חדש ונחוץ מאד בעיר קדשנו שמרבית יושביה דרים במעונות צרים ורחוקים. האפדנים בנויים בחצר רחוק מהבנין הראשי של בית החולים, וגם בהם נמצאים חדרי החולים אך במכפלה השניה, בכל אפדן יש ארבעה חדרים בני שתי מטות ובכל חדר שלשה חלונות גדולים היורדים עד הרצפה במכפלה התחתונה מלבד שני חדרים למרחץ, נמצאים בור מים, בית תבשיל וחדר אחד שמור לעת מצוא. כל זה עשוי בכונה מיוחדת, למען תהי היכלת לחדל מכל מגע ומשא עם בית החולים הראשי בעת הצורך. ערך המחלקה הזאת גדול ונכבד מאד, ואך למותר הוא להאריך אדות הנחיצות הגדולה, להושיב בדד את החולים במחלות מתדבקות בבית ערוך ומתוקן לזה.

חדר המרוק

סמוך לאפדנים נמצא חדר המרוק, למרק ולטהר את הבגדים של החולים במחלות מתדבקות; שם נמצאה מכונת קטור גדולה עשויה לזה, והחדרים לקבלת בגדי הלבן המלכלכים ומסירת הבגדים הממורקים בידי המכונה מרוחקים זה מזה. סמוך לו בית הכביסה וחדר בעד מכונת קטור נפט המניעה את מכונת העלאת המים להצנורות ויתר המכונות.

ביחד הושם לב לשמירת הנקיון של קרקע החצר והאויר. לתכלית זאת עסוקים בנטיעת גנים המקיפים את כל הבנינים הבודדים שלשכלולם נצרך כסף רב. ולבד זה נעשה עוד תקון גדול למנוע את ירידת השופכים אל הקרקע. אחרי אשר בשכונות הרחוקות מהעיר אין צנורות עשויים לזה, היה נצרך לעשות תקונים מיוחדים בעד בנין בית החולים, בורות גדולים נחצבו ונבנו בסלע שאליהם ירדו השופכים

וכאשר באגף המזרחי לא היתה יכולת לעשות זאת מפני קרבת הבורות שבהם מכנסים מי הגשמים נעשה שמה גיגית ברזל גדולה לכניסת מי השופכים באפדנים יש גיגי ברזל קטנים מטולטלים.

בבית החולים משגיחים ביחוד על ההזחחות של החולים אשר מעוני ולחץ הם באים לבקש כלכלה טובה ורפאות לגוף בבית הזה. כל התקונים החצונים והפנימים מתאימים למטרה זאת. רופא הבית הגהו ד"ר מ' וואללאך, אשר במשך שנות שבתו בעיר הקדש, בתור רופא הועד בפראנקפורט ובקו"ח הוספיטאל התמחה בידיעתו הרחבה והמקפת בחכמת הרפואה, ובהשגחתו המיוחדת על המתרפאים אצלו כי תנתן להם כלכלה טובה ומבריאה.

בית החולים „שערי צדק“ מרהיב עין כל איש ביפי גזרתו מבית ומחוצ, ובאמנות המיוחדת שהטביעו בו בוניו ויוכל להחשב במדרגה הראשונה בין הבנינים אשר לאחינו בירושלם וכלו אומד כבוד וגאון לעדת היהודים בעיר הקדש. בחורף תרס"ב בקר הנסיך אדאלבערט הבן השלישי של קיסר גרמניה, בבואו עם בני לויתו לסיר את עיר הקדש, גם את בית החולים „שערי צדק“, ויכתב את שמו בספר הזכרון אשר לבית. שערי בית החולים פתוחים לכל אחינו בלי הבדל בין עדה לעדה ומבלי כל תשלום. בכל יום ויום עונה רופא הבית להמון חולים אנשים ונשים וטף הבאים אל בית החולים לשאול בעצתו וביניהם גם חולים במחלת עינים.

אבל כבר חק קבוע הוא בטבע כי במקום אוד שם גם צל, בית החולים „שערי צדק“ היה יכול לעמד על דום פסגת מטרתו, ולהביא לירושלם את התועלת המקוה, לוא נפתח כלו ולוא התקבלו בו חולים לפי ערך המטות הנמצאות בו שמספרן עולה לשמונים. אבל לדאבון לב כל איש נאלץ הועד בפרנקפורט לדגלי חסרון אמצעים, לפתח לע"ע בבית החולים אך המחלקה לנשים וילדים לבד, וגם אל המחלקה הזאת מתקבלים רק עשרים חולים, ומובן מאליו כי מספר כזה קטן ומצער מאד ואינו מתאים כלל אל דרישות הישוב המרובה באוכלוסין של עיר הקדש, שמספר נפשותיו עולה כשלושים אלף (כן ירבו) אשר המחלות מצויות בה לדגלי מזג אוירה ועניות יושביה ולכן יש יכולת לקבל אל בית החולים מכל המון העניים הדופקים על דלתותיו רק את היותר אמללים, והחולים במחלות היותר כבדות לכן מוטלת החובה על כל אחינו הנדיבים שלבם לציין ומקראיה, לבוא לעזרת הועד של בית החולים, ולתת לו היכלת לפתח את כל מחלקותיו, וכאשר יגדל חוג פעולותיו של בית החולים „שערי צדק“ ותרב תועלתו, אז היה יהיה הבית הזה, שבו המועיל והנעים אהבת אדם וכבוד ישראל נפגשו, לגאון ותפארת לאחינו הנדיבים מיסדיו ובניו, ולפליטת עניי עמנו בעיר הקדש ירושלם. (עמ' 83-73)

בתור מלואים למאמר בן-טובים אביא כאן פרטים נוספים מספרונו של ר"א פרוש.

הקרקע נקנתה, על שם הר"ר זלמן ר' נחום'ס לעזוי והר"ר יהושע שלאנק ב-13 לאוקטובר 1895.

בשנת תרנ"ז החלו בבנין בית החולים. את תכנית הבנין הכין המהנדס הגרמני סנדלר, שהיה גם אדריכל של בית החולים הגרמני בירושלים. אחרי שהתכנית נתאשרה ע"י הועד שבפפד"מ החלו בחציבת בורות לאגירת מי גשמים ובבנית גדר אבנים מסביב למגרש. המקום היה אז רחוק מהעיר והשתוממו על זה יהודי ירושלים ואמרו כי הדר. וו. יצטרך לשלם לכל מי שיבוא אל בית החולים את הוצאות הנסיעה בסך 2 עשירות. אולם כיום ביה"ח הוא במרכז העיר, ורואים בזה את מעופו של הדר. וו. מאז. (עמ' יט)

אסיים בסיפור פיקנטי מאותו ספרון, סיפור הנפוץ בידע-עם של זקני ירושלים.

עם גמר הבנין קבע הר"ר יעקב מן, שהיה הממונה על הבנין, גם את המזוזות בפתחים שבבית החולים. אבל הוא קבע אותן במאונך ולא באלכסון. כשראה זאת הדר. וו. רגז וצעק על שעשה כזאת, ותיכף שלח להביא את הרב ר' חיים זונגפלד וספר לו את הדבר. הרגיעו הרח"ז ואמר כי אפשר לסמוך על הר"י מן. והר"י מן אמר בבדיחותא: האם כל דבר מוכרח להיות עקום? מוטב שדבר אחד יהיה ישר.

ואלה יעמדו על הברכה:

ידידי עוז מיקירי קרתא קדישא ר' ישכר דוב פרנקל הי"ו על הזיהוי הברור גהמדיק של שכונת שערי צדק, ד"ר אריה גילאי שהעירני על מציאות ספר כתבי דוד ילין, שבו נמצא חומר כל כך חשוב לענינינו, ועל שהשאל לי את הספר, ולגב' יונינה לוי על עזרתה המרובה בהעתקת החומר.

זאת חנוכה תשל"ט